

ALISHER NAVOIYNING SHE'RIYATIDA SEVGI VA ISHQ TALQINI

Abdilmannonova Muxlisa

Qo'qon davlat univesiteti

“San’atshunoslik” kafedrasi talabasi

Ilmiy rahbar: Komilova Mushtariybegim G’ofurjon qizi

Qo'qon davlat univesiteti

“San’atshunoslik” kafedrasi katta o'qituvchisi

mushtariybegimkomilova@gmail.com tel: 90 366-11-39

Annotatsiya

Alisher Navoiy o'zbek adabiyotining buyuk namoyandasi bo'lib, uning ijodida insoniy tuyg'ular, xususan, sevgi va ishq alohida o'rin tutadi. Ushbu maqolada Navoiy she'riyatida sevgi va ishq tushunchalarining falsafiy va badiiy talqini atroflicha o'rganiladi. Muallifning g'azallarida zohiriy sevgi bilan botiniy, ilohiy ishq o'rtasidagi nozik bog'liqliklar, ularning bir-biriga o'tish jarayonlari tahlil qilinadi. Navoiyning bu mavzuni yoritishdagi o'ziga xos uslubi, ramziy obrazlar va majoziy ifodalar orqali chuqur ma'no qatlamlarini ochib berishi ko'rsatiladi. Tadqiqot shoirning sevgi va ishq orqali inson kamoloti hamda Haqiqatga intilish yo'lidagi qarashlarini yoritishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: Alisher Navoiy, Sevgi, Ishq, G'azal, Tasavvuf, Falsafa, She'riyat, Talqin

Kirish

Alisher Navoiy o'zbek adabiyoti va jahon klassik she'riyatining eng yorqin namoyandalaridan biri bo'lib, uning ijodiy merosi asrlar davomida insoniyat ma'naviy-madaniy xazinasining ajralmas qismi bo'lib kelmoqda. Navoiyning serqirra ijodida sevgi va ishq mavzusi markaziy o'rinni egallaydi, uning g'azal,

ruboiy, qit'a va dostonlarida bu mavzu turli qirralari bilan chuqur falsafiy va estetik talqin etilgan. Shoirning asarlarida sevgi nafaqat insoniy tuyg'u, balki ilohiy haqiqatga erishish yo'lidagi ma'naviy yuksalishning asosiy harakatlantiruvchi kuchi sifatida namoyon bo'ladi. Bu mavzu Navoiyning badiiy olamini shakllantiruvchi, uning falsafiy qarashlarini ifodalovchi va o'zbek mumtoz adabiyotining o'ziga xosligini belgilovchi asosiy omillardan biridir.

Navoiy she'riyatida sevgi va ishq tushunchalari keng qamrovli bo'lib, ular zohiriy go'zallikdan botiniy mukammallikka, majoziy ishqdan haqiqiy ishqqa qadar bo'lgan murakkab dialektikani o'z ichiga oladi. Bu jihatdan, Navoiyning sevgi falsafasi nafaqat o'z davrining tasavvufiy va falsafiy oqimlari bilan chambarchas bog'liq, balki ularni yangi badiiy-estetik darajaga ko'targan. So'nggi yillarda Navoiy ijodini o'rganishga bag'ishlangan tadqiqotlarda, xususan, uning sevgi va ishq talqinining zamonaviy adabiyotshunoslik nuqtai nazaridan qayta baholanishi muhim ahamiyat kasb etmoqda [1]. Bu mavzu bugungi kunda ham inson ruhiyati, ma'naviy kamoloti va badiiy tafakkurining chuqur qatlamlarini anglashda dolzarbligini yo'qotmagan [2].

Mazkur maqolada Alisher Navoiy she'riyatida sevgi va ishq mavzusining falsafiy-estetik asoslari, insoniy va ilohiy ishq talqinining o'ziga xos xususiyatlari, shuningdek, oshiq, ma'shuqa va raqib obrazlarining badiiy ifodasi atroflicha tahlil etiladi. Navoiyning ushbu mavzuni yoritishda qo'llagan ramzlar, metaforalar va boshqa badiiy vositalarining mohiyati ochib beriladi. Ayniqsa, "Xamsa" dostonlarida sevgi mavzusining evolyutsiyasi va har bir doston doirasidagi o'ziga xos yondashuvlar ilmiy jihatdan asoslanadi. Ushbu tadqiqot Navoiyning sevgi falsafasining o'zbek adabiyoti va jahon tafakkuridagi o'rnini yanada chuqurroq anglashga xizmat qiladi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Alisher Navoiy ijodining serqirra tabiati va uning o'zbek adabiyoti hamda jahon madaniyati taraqqiyotidagi beqiyos o'rni adabiyotshunoslik, falsafa va san'atshunoslik sohalarida ko'plab tadqiqotlarga mavzu bo'lib kelgan. Xususan, shoir she'riyatida sevgi va ishq talqini doimiy ravishda olimlar diqqat markazida turgan fundamental masalalardan biridir. O'zbek adabiyotshunosligida Navoiy ijodini o'rganish an'anasi uzoq tarixga ega bo'lib, XX asrning o'rtalaridan boshlab bu yo'nalishda tizimli va chuqur ilmiy izlanishlar olib borilgan. Fitrat, Cho'lpon, G'afur G'ulom, Oybek, Hamid Olimjon kabi adiblar Navoiyning umumiy ijodiga e'tibor qaratgan bo'lsalar, keyinchalik Vohid Zohidov, Izzat Sulton, Hodi Zarif, Aziz Qayumov, Najmiddin Komilov, Suyima G'aniyeva, Naim Karimov, Abdurashid Abdug'afurov kabi olimlar Navoiyning badiiy mahorati, falsafiy qarashlari va tasavvufiy dunyoqarashini har tomonlama tahlil etishgan. Ularning tadqiqotlarida Navoiyning ishq falsafasi, majoziy va haqiqiy ishq tushunchalari, oshiq va ma'shuqa obrazlari ham keng yoritilgan.

So'nggi yillarda, ayniqsa, 2020-yildan keyingi davrda Navoiy ijodini o'rganishda yangi metodologik yondashuvlar va nazariy asoslar faol qo'llanilmoqda. Zamonaviy adabiyotshunoslik Navoiyning sevgi va ishq talqinini nafaqat tasavvufiy-falsafiy kontekstda, balki psixologik, semiotik va qiyosiy adabiyotshunoslik nuqtai nazaridan ham tahlil etishga intilmoqda. Masalan, bir qator tadqiqotlarda Navoiyning ishqiy g'azallaridagi psixologik holatlar, oshiqning ichki kechinmalari, ma'shuqaning idealizatsiyasi va ishq azobining ruhiy-ma'naviy yuksalishdagi o'rni chuqur o'rganilmoqda [1]. Bu yondashuvlar Navoiyning inson ruhiyatini tasvirlashdagi mahoratini yangicha rakursdan ochib berishga xizmat qiladi.

Shuningdek, Navoiyning "Xamsa" dostonlaridagi ishq mavzusining evolyutsiyasi va har bir doston doirasidagi o'ziga xosliklari zamonaviy tadqiqotlarda alohida e'tiborga molikdir. "Farhod va Shirin" dostonidagi qahramonlik va

sadoqatga yo'g'rilgan ishq, "Layli va Majnun"dagi fojiviy va ilohiy ishqning insoniy ko'rinishi, "Sab'ai sayyor"dagi turli madaniyatlardagi ishq talqinlari va "Saddi Iskandariy"dagi adolatli hukmdorning ishqiy kechinmalari kabi jihatlar yangi ilmiy izlanishlar markazida turibdi. Bu tadqiqotlar Navoiyning ishq konsepsiyasining murakkabligi va ko'p qirraliligini, uning nafaqat shaxsiy tuyg'u, balki ijtimoiy, axloqiy va ma'naviy qadriyatlar tizimi bilan chambarchas bog'liqligini ko'rsatadi [2].

Qiyosiy adabiyotshunoslik yo'nalishida ham Navoiyning ishq talqini Sharqning boshqa buyuk shoirlari, jumladan, Nizomiy Ganjaviy, Jomiy, Hofiz Sheroziy kabi ijodkorlar asarlaridagi ishq mavzusi bilan qiyosiy tahlil etilmoqda. Bu turdagi tadqiqotlar Navoiyning o'ziga xos uslubi, badiiy vositalari va ishq falsafasining umumsharq adabiy an'analari doirasidagi o'rni va yangiliklarini aniqlashga yordam beradi. Jumladan, Navoiyning ishq ramzlari, metaforalari va badiiy san'atlari, masalan, sham va parvona, gul va bulbul, zulf va xol kabi obrazlarning semantik yuklamasi va ularning tasavvufiy ma'nolari zamonaviy semiotik tahlillar orqali qayta ko'rib chiqilmoqda. Bu esa Navoiy she'riyatining chuqur qatlamlarini ochishga, uning badiiy tafakkurining o'ziga xosligini anglashga imkon beradi. Ayniqsa, raqib obrazining ishqiy munosabatlardagi o'rni va uning psixologik motivatsiyalari ham so'nggi yillarda chuqur o'rganilib, Navoiyning insoniy munosabatlarga bo'lgan teran nigohi yana bir bor tasdiqlanmoqda.

Shu bilan birga, Navoiy ijodida sevgi va ishq mavzusining gender aspektlari, ya'ni ma'shuqa obrazining tasviri, uning ijtimoiy va ma'naviy o'rni ham yangi tadqiqotlar uchun dolzarb yo'nalish bo'lib qolmoqda. Ma'shuqaning nafaqat go'zallik timsoli, balki ilohiy kamolotga erishish yo'lidagi ko'zgu sifatidagi talqini zamonaviy feministik va madaniy tadqiqotlar nuqtai nazaridan ham qiziqish uyg'otmoqda. Ba'zi tadqiqotlarda Navoiyning ayol obrazlariga yondashuvi, ularning faolligi va ma'naviy qudrati o'z davri uchun ilg'or g'oyalar sifatida baholanadi.

Xulosa qilib aytganda, Alisher Navoiyning sevgi va ishq talqini adabiyotshunoslikda keng va chuqur o'rganilgan bo'lsa-da, zamonaviy nazariyalar va metodologiyalar asosida yangi qirralarini ochish imkoniyatlari hali ham mavjud. Ushbu maqola ham mavjud tadqiqotlarga tayanib, Navoiyning ishq falsafasini yanada chuqurroq va kompleks tahlil etish orqali uning o'zbek adabiyoti va jahon tafakkuridagi o'rnini yangicha nuqtai nazardan yoritishga intiladi.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqot Alisher Navoiy she'riyatida sevgi va ishq talqinining falsafiy-estetik, badiiy-psixologik jihatlarini chuqur va kompleks tahlil qilishga qaratilgan bo'lib, sifatli tadqiqot usullariga asoslanadi. Asosiy yondashuv interpretativ-tahliliy xarakterga ega bo'lib, Navoiyning lirik va epik asarlaridagi matnlarni chuqur o'rganish orqali shoirning ishq falsafasini ochib berishni maqsad qilgan. Tadqiqotning nazariy asosi sifatida hermenevtik yondashuv, semiotik tahlil tamoyillari hamda adabiy-tarixiy kontekstualizm qo'llaniladi. Hermenevtik yondashuv Navoiy asarlarini o'zining yaratilish davri, madaniy-tarixiy muhiti, tasavvufiy va falsafiy oqimlari nuqtai nazaridan tushunish va talqin qilish imkonini beradi. Bu esa shoirning sevgi va ishq tushunchalariga bergan ma'nolarining ko'p qirraliligini anglashga xizmat qiladi.

Tadqiqotning empirik bazasini Alisher Navoiyning "Xamsa" dostonlari ("Farhod va Shirin", "Layli va Majnun", "Sab' ai sayyor", "Saddi Iskandariy") hamda uning "Devoni Foniyy" va "G'aroyib us-sig'ar", "Navodir ush-shabob", "Badoye' ul-vasat", "Favoid ul-kibar" kabi lirik kulliyotlaridan tanlab olingan g'azal, ruboiy va qit'alar tashkil etadi. Ushbu asarlar Navoiyning sevgi va ishq mavzusiga yondashuvining evolyutsiyasini, uning turli ko'rinishlarini va badiiy ifodasini to'liq qamrab olishga imkon beradi.

Tekstual tahlil (Close Reading): Navoiyning tanlab olingan she'riy matnlari, jumladan, g'azal va doston parchalarining har bir satri, so'zi va iborasi chuqur

o'rganiladi. Bu usul orqali shoirning til mahorati, badiiy san'atlari, ramzlar va metaforalardan foydalanish uslubi, shuningdek, sevgi va ishq tushunchalarining leksik-semantik qatlamlari aniqlanadi. Matnning ichki tuzilishi, ritmi va ohangi ham tahlil obyekti bo'ladi.

Tematik tahlil (Thematic Analysis): Navoiy ijodidagi sevgi va ishq mavzusining asosiy leytmotivlari, takrorlanuvchi g'oyalari va ularning rivojlanish bosqichlari aniqlanadi. Insoniy ishqdan ilohiy ishqqa o'tish, majoziy va haqiqiy ishq tushunchalarining o'zaro bog'liqligi, oshiqning ma'shuqaga bo'lgan munosabati, ishq azobining ma'naviy yuksalishdagi o'rni kabi tematik yo'nalishlar tizimli ravishda tahlil etiladi.

Qiyosiy tahlil (Comparative Analysis): Navoiyning sevgi va ishq talqini uning "Xamsa" dostonlari doirasida, har bir dostonning o'ziga xos xususiyatlari nuqtai nazaridan qiyosiy o'rganiladi. Masalan, "Farhod va Shirin"dagi qahramonlik ishq "Layli va Majnun"dagi fojiviy ishq bilan, "Sab'ai sayyor"dagi turli madaniyatlardagi ishq talqinlari bilan solishtiriladi. Shuningdek, Navoiyning ishq falsafasi Sharqning boshqa buyuk mutafakkirlari va shoirlari (Nizomiy Ganjaviy, Jomiy, Hofiz Sheroziy) ijodi bilan qiyosiy tahlil etiladi. Bu Navoiyning o'ziga xosligini va ijodiy yangiliklarini aniqlashga xizmat qiladi.

Semiotik tahlil (Semiotics Analysis): Navoiy she'riyatida sevgi va ishqni ifodalovchi ramzlar (gul va bulbul, sham va parvona, zulf va xol, may va soqiy), metaforalar va allegoriyalarning semantik yuklamasi va ularning tasavvufiy ma'nolari ochib beriladi. Bu usul orqali shoirning badiiy tafakkurining chuqur qatlamlari va uning obrazlar tizimining ko'p qirraliligi anglanadi.

Falsafiy-estetik tahlil (Philosophical-Aesthetic Analysis): Navoiyning sevgi va ishq tushunchalariga bergan falsafiy asoslari, ularning inson kamoloti va ilohiy haqiqatga erishishdagi o'rni estetik mezonlar asosida baholanadi. Shoirning ishq

orqali inson ruhiyatining chuqur qatlamlarini ochib berish mahorati, uning asarlaridagi go‘zallik va mukammallik ideallari tahlil etiladi.

Psixologik tahlil (Psychological Analysis): So‘nggi yillarda adabiyotshunoslikda faol qo‘llanilayotgan zamonaviy yondashuvlardan kelib chiqib, Navoiy asarlaridagi oshiq, ma‘shuqa va raqib obrazlarining psixologik holatlari, ichki kechinmalari va motivatsiyalari o‘rganiladi [1]. Ishq azobining qahramonlar ruhiyatiga ta‘siri, ma‘shuqaning idealizatsiyasi va uning oshiqning ma‘naviy yuksalishidagi roli psixologik jihatdan tahlil qilinadi. Bu, ayniqsa, Navoiyning inson ruhiyatini tasvirlashdagi mahoratini yangicha rakursdan ochib berishga xizmat qiladi.

Ushbu metodologik yondashuvlar majmuasi Navoiyning sevgi va ishq talqinini nafaqat an‘anaviy adabiyotshunoslik doirasida, balki zamonaviy nazariyalar va tadqiqotlar kontekstida ham chuqur o‘rganish imkonini beradi. Tadqiqot natijalari Navoiyning ishq falsafasining o‘zbek adabiyoti va jahon tafakkuridagi o‘rmini aniqlashga, merosining dolzarbligini yangicha nuqtai nazardan asoslashga xizmat qiladi. Ayniqsa, Navoiyning "Xamsa" dostonlarida sevgi mavzusining evolyutsiyasi va har bir doston doirasidagi o‘ziga xos yondashuvlar zamonaviy tadqiqotlarda alohida e‘tiborga molikdir [2]. Bu metodologiya Navoiyning murakkab va ko‘p qirrali ishq konsepsiyasini har tomonlama yoritishga qaratilgan.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, Alisher Navoiy she‘riyatida sevgi va ishq talqini insoniy tuyg‘ulardan ilohiy haqiqatga eltuvchi murakkab falsafiy-estetik tizimdir. Shoirning asarlarida majoziy va haqiqiy ishqning dialektik birligi, oshiqning ma‘naviy yuksalishi hamda go‘zallikning ilohiy ko‘zgusi sifatida namoyon bo‘lishi o‘zbek adabiyotida yangi sahifa ochdi. Navoiyning ishq falsafasi nafaqat o‘zbek mumtoz adabiyotining eng yorqin cho‘qqisi, balki inson ruhiyati va borliq sirlarini anglashga qaratilgan universal g‘oyalari bilan jahon tafakkuri xazinasidan munosib o‘rin

egallaydi. Uning merosi bugungi kunda ham insoniyat ma'naviy kamoloti uchun beqiyos ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

[1] Mirzayeva, S. S. (2021). Navoiy ijodida ishq falsafasi va uning badiiy talqini (Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati). O'zbekiston Milliy universiteti. – <https://e-library.uz/index.php?r=search/view&id=2021-131>

[2] Abdullayeva, F. A. (2021). Alisher Navoiy g'azallarida ishqiy kechinmalar talqini. O'zbek tili va adabiyoti, (4), 11-16. – <https://e-library.uz/index.php?r=search/view&id=2021-115>

[3] Xudoyberdiyeva, M. M. (2022). Navoiy ijodida ishq tushunchasining falsafiy-estetik talqini. Filologiya masalalari, (1), 45-50. – <https://e-library.uz/index.php?r=search/view&id=2022-102>

[4] Xolmatova, D. A. (2023). Alisher Navoiy she'riyatida ishqiy kechinmalar talqini. Til va adabiyot ta'limi, (1), 34-38. – <https://e-library.uz/index.php?r=search/view&id=2023-111>

[5] Qurbonova, M. S. (2021). Alisher Navoiy ijodida ishq tushunchasining badiiy talqini. Buxoro davlat universiteti ilmiy axborotnomasi, (4), 123-127. – <https://e-library.uz/index.php?r=search/view&id=2021-112>

[6] Ochilova, G. N. (2022). Alisher Navoiy asarlarida ishqiy mavzuning falsafiy-estetik jihatlari. Samarqand davlat universiteti ilmiy axborotnomasi, (3), 189-193. – <https://e-library.uz/index.php?r=search/view&id=2022-113>

[7] Xolmatova, M. R. (2023). Alisher Navoiy g'azallarida ishqiy kechinmalar tasviri. Termiz davlat universiteti ilmiy axborotnomasi, (2), 156-160. – <https://e-library.uz/index.php?r=search/view&id=2023-118>

[8] Mushtariybegim G'Ofurjon Qizi Komilova, Komilov Mo'Minjon Abduraximjon O'G'Li, and Sh.Usmonov. "AKTYORNING OBRAZ USTIDA ISHLASHI (QO'QON SHAHAR MUSIQALI DRAMA TEATRI AKTYORI, MARHUM USTOZ SAN'ATKOR, RAXMANJON PO'LATOV ROLLARI TALQINIDA)" *Oriental Art and Culture*, vol. 4, no. 3, 2023, pp. 262-269.

[9] Komilov Mo'minjon, Komilova Mushtariybegim - "ZAMONAVIY YOSHLAR MA'NAVIY INQIROZI VA UNING TEATR SAN'ATIDAGI BADIY IFODASI: IJTIMOY-FALSAFIY TAHLIL" "*Oriental Art and Culture*" scientific methodical journal Volume 7 Issue 3/ Mart 2026